

D. O. M. A.

12

COLLEGII ETHICI
DISPUTATIO IV.

^{De} PIETATE ET
IUSTITIA

In Regia Academia Aboënsi

PRÆSIDE

Consultissimo ac Praclarissimo Viro

M. MICHAELE O. VVEXIONIO
Pol.ac Histor. Prof. Ordin. Celeberrimo ac lauda-
tissimo Præceptore ac Mecenate reve-
renter suspicioendo.

RESPONDENTE

PETRO JOHAN. REFTELIO GOTHO
Ser. Reg. Maj. Alumno.

Publicæ ventilationi commissa ad Diem
19 Februarij.

A B O E,

Exudebat Petrus Wald/ Acad. Typogr. Anno 1648.

Præstantissimis, Clarissimis & Humanissimis ve-
neranda Philosophia Magistris Doctissimis,

DN. M. ENEVALDO SVENONIO,
DN. M. IOHANNI M. KETARMANNO,
DN. M. SIMONI ANGLENI
Acad.
Aboënsis Depositori,
DN. M. MICHAELI CANUTI VVISIO
Designato Correctori Schol. Aboënsis.

U*nus* quondam commilitonibus & Collegis suarissimus;
ita nunc Fautoribus & amicis sincera mente
plurimum bonorandis, hocce exercitium Dispu-
tatorum cùm quā par est modestiā & officiorum
genere in ulterioris amicitiae & faventia ne-
xum corroborandum s̄istit & dedicat

Respondens,
T. Petrus.

A B O E

COLLEGII ETHICI
DISPUTATIO IV.
DE PIETATE ETIUSTITIA

Respondente PETRO JOH. REFTELIO.

THESIS I.

Inter omnes virtutes, quas instrumenta & media praecipua esse consequendi felicitatem civilem, saepius inculcatum est, PIETAS quæ Deum tanquam objectum exterum & JUSTITIA quæ homines respicit meritò familiam ducunt. De hisce proindè primo loco haud sine ratione tractandum erit.

II. Verum hic in limine statim sat gravem nobis paratam esse controversiam intelligimus; ubi haud pauci clarissimi atq; doctissimi viri maximè alienum ab hoc loco de pietate agere existimant: Idq; propter hanc potissimum rationem; aut intelligitur per pietatem amor erga parentes & propinquos, aut cultus Numinis. Si illud, non est virtus sed affectus bonus, qui à naturâ inest: sin hoc, non est virtus civilis, sed Theologica: Quomodo enim Deus collatur naturâ duce cognoscere nequit, nedum cult⁹ ille recte peragetur illius viribus. &c. Et si quæ plura in eandem sententiam afferri solent.

III. Sed pace tantorum virorum, quos non paucos in hoc passu contradicentes habem⁹, liceat mentem nostram liberé, citra ullius tamen injuriam, explicare. Dicimus itaq; i. Sive Pietas pro Affectu sumatur sive pro virtute erit Ethicae considerationis: Ratio subest; de affecti-

bus enim eorumq; moderamine , quatenus virtute re-
gendi,in Ethicā agi debere manifestum est. Atq; pie-
tas illo sensu,uti suppositum,est affectus . Ergo.

IV. Deindē Ethici est agere de toto virtutum choro ; sed
pietas est virtus : Ergo Ethico de eadem agendum erit.

Atq; excipitur virtutem esse,led Theologicam : Ideoq;
huc non pertinere . Verū Resp. Aliam esse pietatem sal-
vificam,quæ omnino est virtus Theologica,alias verò pietati-
sem moralem sive Ethicam & Philosophicam i. Numinis di-
vinci cultum qui naturā duce & rationis lumine haberi atq; insi-
tui potest.

V. Ne verò sine fundamento hoc dixisse aut finxit
se videamus, utriusq; distinctionis membrum facile
probabitur . Nec de priori ullum esse dubium potest,
cum omnes ultrō fateantur salvificam pietatem dari . Alterum sic confirmatur: si datur naturalis aliqua divini numi-
ni cognitio, exindeq; nata ejusdem reverentia & cultus, qui
solo naturæ lumine educitur citra peculiarem S. Scriptu-
ræ revelationem, sequitur etiam pietatem quandam Phi-
losophicam & moralem dari, sed verum est prius, ergo &
posteriorius.

VI. Major est manifesta cum pietas in genere nihil sit
aliud quam virtus Deum religiose ritèq; calendi: ritè scilicet
secundum cuiusq; populi religionem, ita Romani se-
cundum institutionem Numa Pompilij suos instituerunt
cultus; Nostrī majores suos Deos Ibsalienses piē colue-
runt, licet non ad salutem aeternam eo profecerint: ita
Pythagoras docuit; Cuius Aureum praeceptum primum, ex
versione Eichmanni latine sicut habet:

Dixit Pythagoras Primum eorum , que tibi precipio
post timorem Dej T.O. M. ut reverenter habeas eos , quibus
non decreta est mors à Deo, quiq; ejus sunt amici, ut illis amorem

exhi-

exhibetas cum quem approbat Religio &c. Et rursum, præcipio,
ut venerari genios Terra, faciendo quod probat religio in hono-
re illis exhibendo &c. Et Iosocrat. ad Demonicum ex-
version. Rod. Agricolæ, primum quidem piè divina colas, non
solum sacrificans &c. & postea, Numen venerare semper qui-
dem, presertim quod cœ ita colit &c. Et iterum: Deum igi-
tur time, parentes honorare. Et Numen venerare semper &c.
Ubi igitur religio aliqua & cultus Numinis; ibi su-
modo etiam Pieta locum habet.

VII. Minor neq; operosa indiget probatione; par-
tim enim ex dictis inclaret, partim adhuc sacris & pro-
phanis scriptis confirmari potest. Nam & divinæ li-
teræ opus legis omnium hominum cordibus inscri-
ptum testantur Rom. 2. v. 14. & 15. ideoq; & inexcu-
sabiles fore gentes, q; naturalibus istis scintillis nihil mo-
ti, de vero & salvifico cultu vel nihil fuere solliciti, vel
eundem oblatum pra fracte rejecerunt.

VIII. In Ethnicorum scriptis infinita fermé sunt
qua pietatem ejusmodi darj evincunt ex plurimis pau-
ca isthæc sufficiant. Notissima illa Cic. lib. 1. & 2. de IIs.
Nullam esse gentem qua Deos habendos ignoret. Et omnibus persuasum
sit Deos esse qui inter alia qualis quisq; sit, quid agat, quâ mente, quâ
pietate religiones colat intueantur &c. idem libro 1. Nat-Deor. Pietas iustitia quædam
est adversus Deos-Sen-Ep. 118. Nec ullus gens usquam est adeo extra IIs. moresq;
proiecta ut non aliquos Deos credat. Et de benefic. lib. 2. c. 1. Deos quibus
honestissime supplicemus, tacite & intra nosmetipso precamur.

IX. At regeri possit, prout etiam supra quodam-
modo objectum; hic non esse virtutem aliquam, sed affectum
solummodo amoris qui natura duce lata exerit. At
Resp. 1. affectum quidem hic adesse, sicuti etiam in ce-
teris omnibus moralibus virtutibus, qua sine affectu a-
liquo exerceri nequeunt, cum in horum moderatione
consistant. 2. pietas à natura insit, sicuti & reliqua vic-

rites, quoad semina quedam & inclinationem, inesse dicā possunt. *Fascic. Quest. Eth. sect. 2-memb. 1. q. 2. Et 3.* In solo isto affectu non institutur pietas, sed iplis gestibus, externis & actionibus sece exerit adoratione, sacrificijs, precatione, deprecatione, gratiarum actione, &c.

X. Unde adhuc argumentari licet: *In quibuscumque actionibus hominum elucere potest honestas, aut turpitudo, ibi etiam virtus moralis locum habet, qua circa hominum actiones occupatur, quatenus in illis honestas aut turpitudo elucet;* Atq. *in actionibus humanis respectu Dej etiam in Ethnicis reduci honestas aut turpitudo:* Ergo etiam virtus quae alia quam pietas esse non potest. Cum ceterae omnes sub voce probitatis comprehensa vel nosiplos vel proximum, ubi propriè accipiuntur, respiciantur.

XI. Neq; est quod quispiam obijciat in cultu isto Ethnicorum nullam moritò dici posse honestatem esse; Cum potius peccatum sit juxta illud Apostoli ad Rom. 14. *Quicquid non est ex fide peccatum est.* Et enim hoc & similia nihil ad rem facere, cum intelligenda sint de foro politico & in negotio justificationis & salutis æternæ, ubi omnes nostræ justitiae sunt sicut pannus menstruata Esaj. 64. v. 6. Nobis autem hic sermo est de actionibus in foro soli, nimirum Philosophico, Ethico & Politico. Ubi certè honestum erit Deum, quia inter omnia entia eminent, & summum ac perfectissimum ens est: *honorare atq; colere*, quippe id natura ipsa dignitat. Si namq; ideo pluris facimus aurum, argento, argentum ferro, ferrum saxo &c. animata inanimatis &c. quia illa his præstantiora; cur non Deum ipsum plurimi faciemus qui his omnibus infinitis modis præstantior atq; eminentior? Hinc Cic. haud impie lib. 1. de nat: Deor. Tam eximiam Judicavit esse Deorum naturam, ut debeat ipsa per se ad se colendum allicere sapientem. Et quis tam vecors ut eum susperxit in caelos non animadverterat rerum moderatores esse Deos? quies certè colere honestum.

XII. Præterea, si honestum est benè de nobis meritos homines amare; quin & natura in brutis dicitur & obligavit, implantavit, & naturaliter ad dicitur obligavit obligamur. Quantò magis Deo qui nos fecit, conservat, sustentat, sovet, gubernat, &c. gratitudinem declarare longè honestissimum fuerit.

XIII. Et; Deniq; si iustum & severum judicem licite, meritò atq; honeste timemus; Quantò magis etiam Deum ipsum justissimum scelerum vindicemjure honesteq; timemus, sic enim & Ethnici noverunt quod habeat Deus ex diuinorum regia imo, totus oculus sit, qui per omnes angulos etiam secretissima perspiciat.

XIV. Ex quibus omnibus & similibus, quæ satis copiosa si tempus & pagella paterentur adferri possent, sufficienter evinci videtur etiam ex choro virtutum moralium, pietatem italem virtutem quæ de cultu divino numini praestando agit, quatenus id lumine rationis fieri potest, minime excludendam esse.

XV. Sed occidui adhuc potest, non modo inutilem & supervacaneam sed & intempestivam esse ejusmodi de tali pietate morali in Ethicis Tractationem, cum longè veriorem, salubriorem & accuratiorem in sacris literis habeamus, ubi de salvifica pietate agitur? Resp. Minime quidem diffitendum, paucula ista quæ in Ethniconum monumentis de pietate præcepta habentur in respectu ad sacras literas mutila valdeq; imperfecta, immo imperfectissima esse, cum alijs plures, alijs unicum, alijs etiam ignorantem Deum coluerint: Et animalis homo ex se non percipiat quæ sunt spiritus Dei 1. Cor. 2; v. 14. Omnitamen utilitate hanc considerationem non carere vel hic patet:

XVI. Primo, quia sic manifestius dispalescit, quanto per obtenebratum in spiritualibus intellectum habeamus, sicut sa-

pieniſſimos etiam in verâ veri Dej cognitione halluciñatos deſ
prehendimus; Deindè, cum hinc eluceat etiam naturali
lumine probari poſſe Deum eſſe & pietatem colendam: ad ve
rum Deum cognoscendum eumq; juxta patefactam vo
luntatem colendum accendimur. Et 3. Multi Christia
norum magis impie iſpis Ethniciſ loquētes & vivētes corū
exemplis rubore ſuffundantur... Utpote illud Epicteti
notatu dignum; ſi luſcinia eſsem, ſacerem quod luſcinia: Cum autem ho
mo ſim quid faciam? Laudabo Deum nec ceſſabo unquam...
Quid magis pie etiam à Christianiſſimo dici potuifet.
Cum quo concordat illud psalmista [ſi ſaltem verum De
um intellexiſſet] lauda anima mea Dóminum, laudabo
Deum quamdiu fuerō ps. 145. v. 1. & ps. 104. v. 33. &c.
Notum eſt & illud Senecæ cedro dignum, et ſi Deos ad
ignoscendum paratos ſcirem: propter turpitudinem
tamen iſpam peccare nolle: Et illud ſempertibi i
maginare ſenem aliquem authoritate gravem & ho
nore dignum præſentem eſſe, ne qd turpe committas.
Verba Seneca hæc ſunt: Epift. 25. ex Epicuro. Si fac omnia tanquam ſpe
ctet aliquis; prodeſt ſine dubio cuſtodiſ ſibi imponiſſe, & habere que reſpicias,
que intereffe cogitationibus tuis iudices &c. At multi nominetenus
Christiani, nec ſenem, Catonem, Scipionem, Lælium &c.,
nec ſanctos Angelos, nec Deum iſpum præſentem vene
rantur aut recordantur...

XVII. Pietatis igitur moralis Tractationem planè
non inutilem putamus, maximè ſi Theologica & eternum
ſalviſce pietatis conſideratio, non negligatur, ſed ante o
mnia ex ſacris fontibus hauriatur, cuius fundaſenta &
ſumma capita in Symbolo Apoſtolico atq; Decaſolo contine
ntur: ibi quid de Deo credendum: hic quid juxta ejus
voluntatem agendum. Sed de hisce alibi. At ſi quis ad
huc inſtet: Theologos etiam de hâc pietate ſive notitijs

Dej

Dej naturalibus agere, uti videre est apud Chemnit. Hüt.
Haff. &c. in loco de Deo? Resp. Theologos de hác sicut &
alijs virtutibus moralibus suo modo agere, philosophicā
tamen tractationem philosophis propterea minimè dene-
gare.

XVIII. Habet verò & hæc virtus, pietas, quemadmo-
dum & reliquæ sua extrema. Quamvis enim obijci
queat: Neminem nimis pius esse posse, Atq; sic
vitium in excessu nullum dari. Resp. tamen Excessum
hic ideo, non dici vel in excessu peccari, quod quisquam
nimis pius sit verâ pietate & genuinâ, potest tamen in
excessu peccari fucatâ & adulterinâ, cum præter receptam
religionem superstitiosus instituitur cultus". Quod e-
tiam in alijs virtutibus obtinet. Ita nemo nimium
fortis est, propriè dictâ fortitudine, sed nimis audendo,
audax & virtiosus evadit. Ita etiam nero nimium li-
beralis esse potest: sed si nimis & absq; modo profun-
dit: prodigus audit, Et sic juxta pietatem in excessu pec-
cari dicitur quando quis nimis anxiè præter & extra ritus patri-
os, inter Christianos verò præter verbum Dei, novos cul-
tus comminiscitur, metuit & angitur, ubi timore aut
conscientiæ morsu opus non est. Hujus vitij species
εθελοθρήσκεια ubi quis pro lubitu novos cultus imagi-
num, hominum, &c. effingit, quod Pontificij faciunt.

XIX. Alterum vitium in defectu propriè impietas
sive atheismus dicitur, cum quis omnem Numinis rever-
tentiam abijcit & quasi Deus non esset vivere instituit
psal. 14. Talis cyclops ille apud Euripidem, sic fatus:

Non ullæ Numinæ expavesco cœlum.

Sed victimas uni Deorum maximo

Ventri offero. Deos ignoro cæteros.

Atq; hæc de Pietate Philosophicâ pro instituti ratione dicta sufficiant.

| Gau-

Gaudemus autem & ex intimis pectoris penetralibus latemur, quod in vulgari ista & cum Ethnicis communia non sistamur, sed ad sublimiorem, quae promissiones habet non modo praesentis sed & futurae vitae, aspirare nobis concessum sit, eam videlicet ex limpidisissimis Istraelis fontibus haurientes. Quae prærogativæ & felicitate dum ritè perfici conamur, priorem Decalogi tabulam, quantum in hac infirmitate fieri potest, ad exercitium revocamus.

XX. In secundâ tabulâ, probitatem docente primum sibi locum vendicat *Iustitia*, alterum disputationis hujus *objectum*, quæ à jure denominationem habet, in quo sstitut: quamvis non ineleganter alij p quan-dam literarum metathesin, justitiam quasi *Vicitiam* dicant velint, utpoté quæ vim sstat. Si obiciatur nobis l. i. ff. de *justitia* & *jure*. Ubi *ius* à *justitia* derivatur. Resp. hic observari à nobis derivationem grammaticam: ibi logicam: ibi rei; hic vocis. Ita ut derivatum à primitivo nominaliter, hoc vicissim ab illo realiter descendat. Sic homo ab *humanitate* realiter: *humanitas* ab homine verbaliter deducitur.

XXI. Per *justitiam* non intelligimus naturæ quendam instinctum absq; voluntate, qualis in Delphinis prædam partiendi teste *Æliano* lib. 2. de animalibus, reperitur (qui tamen *justitiam* minus propriè appellat etiamq; etiam leoni tribuit lib. 5. e. 50.) sed in hominibus: Non tamen omnibus, cum inter latrones vera *justitia* non sit: quippe inter quos mera regnat *injustitia*, dum publica & privata jura violent. Nos vero *justitiam* hic intelligimus quæ pietatem in Deum non negligit, honestamq; vitæ societatem non dirimit. *Justitiam* præterea hic non indigitamus *Theologicam*, *divinam*, *cælestem* & *spiritualē* prout fasciculæ quæ

quæst: Eth. sect. 2. mem. 3. q. 1. intuitur sed philosophica; Quamvis etiā in scripturis iustitia alia Mosaiaca externa & carnis dici soleat, alia interna, Christiana & spiritus. Adeoq; in Pharisaicam & veram; veterem & novam; illa præcipit & nihil implet; hæc omnia implet, quia Christus eis est fundamentum qui est legis implemetum, nec nō in iustitiā personæ & facti: sed de hisce alibi.

XXII. Nobis igitur hæc vice **JUSTITIA**, in genere, est promptitudo justè vivendi; suum cuiq; tribuendo. Genes. loco promptitudinem potius quam virtutem moralē collocamus, quia in generali hac acceptione **Iustitia** etiam universalis includi debet, quæ cum virtute moralē retrocommeat & æquè latè patet; quaré hæc illius genus esse nequit. Forma in eo consistit, ut secundum eam justè vivatur & suum cuiq; tribuatur.

XXIII. Dividitur **iustitia** ita generaliter sumpta in Universalem & particularē; universalis nihil est aliud, quā in universa virtus; id est, omnium virtutum complexus, quatenus ad aliorum commoditates, publicum & privatum usum sese diffundunt. Juxta tritum versiculum

Iustitia in se virtutes continet omnes.

Ita quod fortis Reip: & concivibus defensionem, hostibus verbera tribuit; Temperans sibi quantum decet ex cibo potu &c & aliis quantum illis; & sic cosequenter, iustitia universalis est. Quæ proinde sola ratione i.e. certo quodam respectu potius quam reapse ab omnium virtutum complexu differt.

Virtus qppè dicitur **absolutè** in habéte cōsiderata, **iustitia** respectu aliorum, cū igitur virt⁹ in iustitiā & cæteras virtutes dividitur, *Homonomia*, poti⁹ qua dā explicatio est & æquivoci in sua æq; vocata quā generis in species divisio.

XXIV. Particularis **iustitia** est **virtus moralis**, quā suum cuiq; de bonis externis tribuitur vel cōm unib⁹, ad merita tamē habuo respectu; vel particularibus & singulorum, sine Personarum intuitu; Unde & haec duplex existit, atq; in distributivam diægetriam & cū mutatim ēp̄ orationē subdividi solet.

XXV. Distributiva locum habet in ijs quæ omnibus reip. membris proportionaliter communia sunt, bona vel mala id est, **commoditates** vel onera: ubi non secundum p-

sonarum numerum, sed peculiarem dignitatis respectum, geometricam vocant proportionem, distributio instituitur. Ut cum agri publici inter cives, præda inter milites partiunda fuerit: aut tributa, collecta, aliave onera, non ratione facti vel delicti, sed aliarum circumstantiarum respectu, irriganda veniunt.

XXVI. Commutativa iustitia quæ sine ullo personarum, propriè loquendo, respectu æ qualitatè mercis & precii, delicti & penæ exigit. Unde arithmeticā proportionē requiri dicitur, ubi etiā alias in æ qualibet aequali tribuuntur, ut cum mercator pannum, sericum, vinum eodē precio principi, rustico, nobili, militi, studioſo &c. vendit:

XXVII. Statuit quidem Wesemb. Ictorum lumen, quem & communiter sequuntur alij simul & Ethici, prima atq; penas secundū geometricā proportionē seu distributivā justitiā inferri debere i. qd in l. 10. ff. de pænis legam⁹. In servorum persona ita observatur, ut exemplo humiliorum puniantur & ex quibus causis liber fustibus cæditur, ex his servus flagellis cadi & Dno reddi iubetur &c. undē respectum persona habere atq; sic geometricam proportionem observari argumentatur. 1. 16. ss. ult. ff. cod. tit. dic. Nonnunquam evenit ut aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quotiens nimis multis Personis gravatib⁹ exēplo opus est. Et 3. deniq; gravius punitur famosus, quam integræ famæ 1. 28. ff. eod. tit. ss. fin. plebeij quā egregij, presbyter quā laic⁹ 1. 8. c. de Episcopis & clericis &c. quæ omnia hic enumerare nimis longum foret.

Consul. Vesemb. paratit, in ff. de justit. & jur.

XXVIII. Hisce succēturiari videtur nō pauca etiā de jure nostro Svecano, ubi diversis personis in eodē delicto diverse decernuntur penæ, & ratione personarum delicta variant, utpote maiorenxis & minorenxis c. 13. Sär. Balt. medī wilie 2. 2. & c. 19. St. L. cod. cum anteced. Mas & foemina. c. 36. Edzör. 2. 2. cum anteced. bus collata. In senatorem & magistratum gravius delinquitur quam in plebeium c. 9. Kong. 2. 2. c. 8. 11. & 26. St. L. cod. tit. & c. 27. Edzör. 2. St. L. Adde artic. 21. cum seqq. Jur. milit. Svec. quibus etiam accedere videtur jus divinum quod gravius puniri vult cum, qui P. p. populi quam qui privato maledixerit: aliter qui sacerdotis quam qui privati civis filiam violasset, & viciſſim qui servum occidisset mitius eo, q. liberum è medio sustulisset decernitur Exod. 21. 21.

XXIX. Verūm hæc & similia suprapositis nihil officiunt. Nam resp. i. in genere, quo ipso simul nobilis illa

illa quæstio deciditur, an & quaten⁹ persona respectum habere justitia permittat? Qualitates & circumstantias facti ex quibus delicta dijudicanda, quæ ex causa, persona loco, tempore, quantitate, qualitate & eventu ponderantur, ut patet supra citat. tit. ff. de pœnis, non hoc innuere, personarum respectum habendum esse, atq; sic geometricam proportionem servandam: sed ex circumstantijs delicti quantitatem dijudicandam, ut pœna juxta leges commutativæ justitiae arithmeticâ proportione appendatur; & quantum quis deliquerit, tantum etiam vicissim pœna suffineat.

XXX. Deinde 2. Resp. Sæpè eandem pœnam videri, cum tamen eadem non sit: & vice versa, diversam vulgo judicari, cum tamen eadem sit; Non enim ex facto tantum inferentis, sed etiam & potissimum ex qualitatibus sustinētis pœna quætitas dijudicada venit. Ita cit. l. 10. ff. de pœnis, liberò homini fustibus cedi minor pena non est, quam servo utpote verberibus & fustibus asservato, calle obducto eadem nihil pendenti: virginis cædi, utut primo intuitu atrocius videatur. Equis enim ignorat etiamnum inter nos in libera Rep. ubi servitus propriè dij. Lignora est, reperit tamen servilia interdum ingenii, quæ verbera tunsiōnes, flagellationes; non dicam obiurgationes, nihil faciunt. Et experientia testatur, heroicis ingenii leví increpatiuncula lachrymarum flumen citius exequit, quam alius duræ cervicis, fustibus ac flagris vel guttulam exprefſeris. Quis igitur non animadvertis pœnam equalēm hic maximè inæqualem futuram. Et ut delicto adæquetur ac commensuretur, diligenti & attentâ circumstantiarum talium ratione opus esse.

XXXI. Et 3. deniq; nec omnia delicta quæ prima fronte videntur eadem esse, statim prorsus eadem sunt. Nam cum delinquit aliquis male educatus, peccatis innutrit⁹ & vitioso habitu occupatus, qui nihil quicquam maloresistens id cum delectione perficit, nec ullâ deinceps pœnitentiâ ducitur; quis dubitat eum gravius peccare homine honesto, frugi, benè educato, qui præter intentionem, aut

post gravem cum affectibus luctam, seriā mox ductus penitentiā
aliquid admisit? Ubi igitur levius peccatum, ibi etiam le-
vior pœna jure meritōq; esse debet. Atq; hinc est, quod no-
bilibus ignobili sine iustitiae laſione diversa & leviori interdum pœna punietur.
Præterea ex actionū humanarū circumstantijs notum
est, gravius eum peccare, qui deliberato animo & pleno judi-
cio; quam qui imprudenter & per ignorantiam deliquit;
Cum igitur minorennis, puer, fæmina infirmitate qua-
dam judicij, sœpè etiam contra propria commoda labo-
rare præsumantur; atq; sic minus delinquent, minor etiam
jure illis supra citatis textibus pœna destinatur..

XXXII. 4.to & ultimo; cum factum ex circumstan-
tijs dijudicandum sit, non est mirum ex personæ, in quam
delinquitur qualitate idem aggravari aut elevari vel miti-
gari. Et sic propter hanc personæ circumstantiam di-
versa poenâ applicandam est: Non qd hic personarū respe-
& sic geometrica proportio, tāquā in propria aula regnet:
Sed quod illa circumstantia delictis diversitatem inducat:
Gravius quippe est, parentem pulsare quam extraneum; Magistratum quam
subditum, præceptorem suum quam discipulum &c. Unde & pœna di-
versitas & gradus oriuntur; qui omnino observandi, ut
pœna delicto æquiparetur, nec major vel minor evadat;
& sic arithmeticam proportionem minimē servetur..

XXXIII. Ex jam dictis ad allata in contrarium, vel si quæ
alia afferantur, in proclivi erit respondere & ostendere
ignorantiam quandam Elenchi esse; ubi ea opponuntur, quæ
tamen opposita nullatenus sunt; ut potè circumstantie
illæ quæ factum variant, arithmeticam proportionem minimē
excludunt: Si E.G. Nobilis emit ulnam panni 20 thaleris; rusticus 5q; thale-
ris; annè hoc propter personarum respectum? Minime. Quin ideo
quod nobilis pecuniis magis abundat; eiusq; personæ & statui preiſolior ha-
bitus conveniat; Rustico omnia minora, hoc contingit & sic de similibus,
ubi aliquis adest personarum respectus: proportio tamen
po-

potissimum attenditur arithmeticā; atq; ita iustitia com-
mutativa vigeret.

XXXIV. Interim diffinēdū minime videtur, q;d satis in-
geniose Bod. de Rep. I. 6. c. 6. obser. avit, ut cumq; eum alii flagellat, sed h.l. frusta
ubi affluit exaltam hic proportionem geometricam
vel arithmeticā locum habere non posse, quod illi optimē in-
telligunt, qui accuratam Mathef eos cognitionem habent, sed requiri
tertam quandam proportionem sc: harmonicā. Quod
etiam verissimum. Quis enim ita in divisione prædæ
vel aliorū publicorum bonorum mathematicam dicitur
servare, ut exactè ostendat quot partes huic præ
illo debeantur, ut nō aliquot 3t. 4t. 8v&c. vel scrupula su-
persint aut desint, hæc itaq; harmonica proportio supplebit.
Sic eodem modo in contractibus: arithmeticā proportio
exigit ut eodem planè, precio uniatq; alteri idem mer-
cis genus divendatur, quo iustitia servetur.

Atq; sœpē contingit mercatorem prepter amicitiam, vel quod nume-
ratā pecunia hic vel illa monera iam indiget, huic minoris quam aliis idē
meritis genus divendere; annē ideo statim iniustus erit? Vix statuendum.
Sed fatendum patiūs harmonicā proportionem siue circum-
stantiarū considerationem que omnia ad consonatiam revo-
ret, locum habere: sicuti cum summus magistratus illis qui
de Rep. meriti sunt, ita exacte ad rigorosas proportionis illis
mathematicē satisfacere nequit.

XXXV. De personarum respectu, maximē in penarum
inflictione adhuc obiter notamus: personæ vocem am-
biguam esse: 1. Interdum sumitur propriissime & substantia-
liter pro individuo per se subsistente. 2. Interdum pro
circumstantia personæ, quæ factum nihil quicquam attingit, il-
lud nec aggravat nec elevat: ut potē quod sit dives, pauper, amic⁹, cō-
sanguine⁹, potes &c. Et 3. interdū pro circumstantia aut cōditione
factū elevat, ut q;d fuerit justo timore pcul⁹, imbecil-
lis judicij, necessitate pressus &c. vel aggravante, ut

quod nulla necessitas impulerit, nullus error duxerit, sed de industria & cum
voluptate peccarit. Hujus personæ ut tertio loco accipitur
respectum habendum, divina simul & humana jura
mandant: illarum verò feverè prohibent.

XXXVI. Solent hic etiam sub justitiâ commutativâ,
ut proprio loco de Contractibus agere Ethici, quatenus im-
ijsdē honestas elucet: ubi qđq, inter alios p.m. Nicola⁹ Hu-
ni⁹ dis. Eth. 9. th. 7 querit de usuris aene etiā ullo modo honeste sint?
Agnoſcimus equidem quatenus conſciātiam ſpectant ad Theol. pertinere
de iisdē decidere; quatenus de iis in iudiciis pronunciandum; ad Ictos;
quatenus verò reip. proſint vel obſint, ad ſpecialiorem partem, politicam ſeit.
hanc traſlationem metitō reiiciendam: Nihilominus tamen, quatenus de
honestate queritur, h̄c non immerito attingi.

XXXVII. Usuram ab uſu dictam & derivatam ipsa
vox & genius Latine lingue indicat, quamvis vulgariter
& diuīgos pro lucro quovis propter mutuam pecuniam
ſupra lortem cum damno debitoris exæto non raro ac-
cipiatur, & ſic cum ſcenore coincidit: Qualem Theologi
communiter omnes ex lege Dei damnant & interdicunt.
Hic verò propriè per usuram intelligimus id, quod pro uſu alie-
na pecunia ad lucrosas negotiaciones translatæ ſecundum leges ac-
cipitur & ſorti accedit.

XXXVIII: An verò talis uſura uilla honesta eſſe poſſit:
etiam inter Philosophos diſceptatum eſt. Neg. Arist. 1. pol.
7. Quidam nummus natura ſterilis eſt, & ex ſe nummum gig-
nere nequit; ideoq, & τόκος (uſuram vertunt) omnis
contra naturam adeoq, in honesta erit. Verum hic
non immerito ponderandum videtur, pecuniam, ut & a-
lia, dupliciter conſiderari poſſe, vel ratione ſue ſubſtantia,
vel ratione uſu: Ratione eſſentia ſive ſubſtantia ſteriles ſunt:
neq; n. nummus in arcā aſſervatus nummum ex ſe ſe parit,
ſicut nec domus non inhabitata, domum vel aliud quicquam dignit; nec ager
agrum, vel frumentum aut fænum in horreum cōvicit, niſi cultura accedat.
Ratio ne uſus verò & pecunia & alieſ non ſteriles, ſed maxi-
mè frugifer æ ſunt: Quod res ipſa teſtatur. Pe-

XXXIX. Pecuniam igitur usu pre desse posse non dubitamus, & usum illum non minus quam & aliarum sine domino, & potiuscum emolumento proximi honeste elocari aut dividendi posse, rationes sequentes svadere videntur. Quicquid naturae & recte rationi congruit, illud est honestum: sed ex pecunia alijsq; possessionibus vel per se vel per alios usum accipere, naturae congruit & rectae rationi, *χρήσιμα* dicitur *της χρήσεως* dicta sunt: & quid mihi dignitas si non conceditur usus; Etiam ex pecuniis usum capere honestum est vel per se vel per alios, qua est usura.

XL. 2. *Quod pluribus prodest & nemini nocet*, id in honestum non est; Sed pectiniam honeste lucranti dare ut aliquid ex lucro participes, pluribus prodest & nemini nocet. E. Sed obijc. anima nocere; Deut. 23, Ezech. 18, ps. 15. &c. etiam docent & Theologi & contextus ipse de mordente usurâ ibi loqui Sp. 8. & multiplicatione iniquâ. Quæ nō tatum ex pecunia sed de alii inique exigunt. Sic etiâ Magistrat⁹ nimis onerans subditos exactioribus; pastor Ecclesiæ, nimiris gravat auditores; Praceptor discipulos vendetes inique emungant & circumveniant emptores, vel vice versa; opifices eorum opera indigentes si avarè trahunt, iniusti sunt, & Tharbit: ut loquitur Propheta, si ve iniquam multiplicationem accipiunt.

XLI. Quin potius 3. ex ipso textu sacro hæc sententia stabiliri posse videtur: si enim mordens fœnus & iusta multiplicatio damnatur, tum non mordens & iusta ad aquas permittitur. Imo exprelle conceditur Deut. 23. v. 20. & pro benedictione divinâ reputatur Deut. 15. Quicquid igitur in aliquod genus hominum jure divino exercere licet, id moraliter non est prohibitum, ideoq; nec simpliciter inhonestum: Quod enim in lege morali vetitum, ut poté non ocedes, non furtum facies, non mochaberis &c. id in nullis hominum ordinari concessum: Atqui usuras in extra-neos exercere etiam postquam pacifice & amicē cohabant Deus ipse permisit, cit. Deut. 23 E. omnis usura simpliciter inhonesta non est. Si videlicet ab ijs qui pecuniâ lucrari possunt, moderatē & secundum leges sumatur. Non

XLII. Non urgemos quod salvator ipse ex usura-
rijs similitudinem duxerit, sine improbatione Matth. 25. Ne-
que illud 1. Timot. 5. v. 8. neque 2. Corint. 8.
Nec illud Strigelii, pravam nocendi intentionem tollas, usura beneficium non
onus erit & alia penitentia. Breviter saltem hoc argumento
concludimus: posito uno relatorum, ponitur & alterum:
At qui pecunia ulterius optimum lucrum accipit, creditori partem
lucri honeste dare potest, cum id nulla lex prohibeat: qn imo
injungat: cum contra ius naturae sit alterius detimento locupletiorem
feri. l. 10. 6. ff. de R. I. & hominem hominis incommodo suum augere com-
modum, magis est contra naturam quam mors, inquit Cic. 3. offic.
Et natura ipsa ad gratitudinem obligat.

XLIII. Inter ea tamen non statuimus ex ipso mutua-
tionis officio aliquid honeste exigiri posse, quod vulgus fæne-
ratorum turpiter facit, hoc enim & naturae mutui & re-
gula Christi LU. 6. mutuum date nihil inde sperates, cōtrariatur.
Quamvis hanc nonnulli Theologorum arctius restrinquentur. Sed
ex legitimo contractu ad interesse creditoris, dummo-
do locupletior factus fuerit debitor. Conf. jus nostrum
cap. 11. Adstufivebalken.

XLIV. Solemnius autem cum Clariss. Theologo Doct. Johanne For-
stero problem. Theolog. Decad. 3. problem 2. th. 124. in conspectu Dei & sancto-
rum Angelorum protestamur, nos his ipsis iuiciorum usuriariorum & fæne-
ratorum causam minime agere, vel illorum turpidini vel tantillum patrocina-
ri: non nescientes avaritiam omnium malorum radicem esse. Unde &
hanc ipsam eiusq; sobolem usuram pii & cordati concionatores orationes
gravissima ex verbo Dei, hoc potissimum exulteratissimo seculo, ubi vitia pro-
victibus habentur, taxare & intrepide damnare rectissime haud definunt. I-
gitur vid: Hutter, Gerhard, & alii in hunc loc. Nostrum vero erat Philosophi-
ce & distinctius rem pensare & seapham seapham appellare ac mentem can-
didè exprimere. Rectio a monstrante grati sequemur. Non ignari gravis.
Theolog. D. Chemnit. aliosq; omnem usuram prouersus damnare, ut & Politi-
cos quosdam, cum Botero pol. ill. l. C-14- nec non ICtos ut Author Matth.
Disp. de usuris. Plur. Besold. Consider. Pol. de vita &
morte.